

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 629-646

RECENZIJE
I PRIKAZI

Rade Kalanj SUVREMENOST KLASIČNE SOCIOLOGIJE

Politička kultura, Zagreb, 2005., 343 str.

Rijetki su sociološki radovi koji se barem u jednom dijelu ne pozivaju na "oce osnivače" sociologije – skupinu teoretičara s početka sociologije kao zasebne znanstvene discipline. Prošlo je i više od jednoga stoljeća otkako su Weber, Durkheim, Marx i drugi iznijeli svoja viđenja društva, društvenih odnosa, procesa, institucija. U međuvremenu se dosta toga dogodilo – svijet se gotovo potpuno promijenio, došla su postmoderna vremena koja propituju i relativiziraju sve, pa tako i viđenja društvene stvarnosti klasičnih sociologa. Zanimljivo bi bilo pretpostaviti kako bi se klasični sociološki teoretičari ponašali u današnjem suvremenom, umreženom, informatičkom, ubrzanom svijetu. Bi li ostali pri nekim svojim postavkama; bi li razumjeli današnje društvo? Ostavimo taj misaoni eksperiment sociološkoj imaginaciji i vratimo se pitanju relevantnosti klasičnih socioloških teorija u suvremenoj sociologiji i socijalnoj misli uopće, jer bismo, dajući odgovor na to pitanje, mogli dobiti i dio odgovora na prvo pitanje.

Relevantnošću klasičnih teorija bavi se Rade Kalanj u svojoj knjizi "Suvremenost klasične sociologije", u kojoj sažeto iznosi pregled glavnih postavki klasičnih autora, razmatrajući njihovu aktualnost u smislu mogućnosti objašnjenja današnjih društava i društvenih fenomena njihovim postavkama. Knjigu možemo

podijeliti u dva dijela, koja ne odgovaraju sadržajnoj podjeli same knjige. Najveći dio zauzimaju rasprave posvećene sociološkim klasicima u kontekstu njihova općenitoga doprinosa sociologiji te njihovoj aktualnosti u današnjim promišljanjima društvenosti. Ovaj je pregled upotpunjen dvjema raspravama o intelektualnoj klimi i kontekstu u kojem je sociologija nastala te kontekstu vremena kada je postigla svoju disciplinarnu zrelost. Drugi dio čine prvo i posljednje poglavlje, gdje se u prvomu raspravlja o suvremenom odnosu prema klasičnim sociološkim teorijama, a u zadnjem autor, uzimajući u obzir promišljanja o pojedinim teoretičarima, donosi određene "pouke i konzekvencije".

Kao što je već rečeno, najveći dio knjige zauzimaju rasprave o prinosima klasičnih autora te o današnjem značenju njihovih pristupa suvremenoj društvenoj stvarnosti. Auguste Comte, Alexis de Tocqueville, Herbert Spencer, Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber, Georg Simmel i Vilfredo Pareto jesu, po autorovu mišljenju, osmorica klasičnih socioloških teoretičara. Auguste Comte je, kao prvi socijalni mislilac XIX. stoljeća, zaslužan za imenovanje nove znanstvene discipline, ali je svoje najveće napore usmjerio zasnivanju sociologije kao pozitivne znanosti te proučavanju industrijalizacije i individualizacije kao temeljnih čimbenika istinske čovjekove preobrazbe. Pitanjima demokracije, jednakosti i slobode okrenuo se Alexis de Tocqueville, koji je tek u posljednje vrijeme doživio afirmaciju kao sociološki autor, dok je prije većinom smatran pravno-političkim teoretičarem. Naglašavajući sposobnost izbora društvenog aktera, Tocqueville zauzima srednje stajalište između zastupnika teze o društvu kao zbroju pojedinaca i zastupnika teze o nesvodivosti društvenih fenomena na individualne značajke, dajući tako zapažen teorijski prilog sociologiji. Iako je Herbert Spencer poznat po pokušajima primjene prirodoznanstvenog evolucionizma u sociologiji, ono što većina teoretičara smatra njegovim važnim doprinosom jest teza kako industrij-

sko društvo nužno zahtijeva decentralizirane strukture, to jest odnose bez jednoga i dominantnoga centra. Neki smatraju da je tom tezom Spencer implicitno postao teoretičarem civilnoga društva, vrlo važne kategorije za kasnije razumijevanje modernosti. Jednog od istaknutih klasičnih teoretičara – Karla Marxa – neki niječu kao sociologa, ali se svi slažu da u njegovu radu postoji sociologija i da je njegov doprinos sociologiji neupitan, posebno kad je riječ o uvođenju materijalističkoga shvaćanja povijesti u sociologiju te analizi i kritici odnosa unutar kapitalističkoga društva i kapitalističke modernosti uopće. "Smirenijom" analizom cijelog niza promjena u XIX. stoljeću ističe se Emile Durkheim, čija je najvažnija uloga bila uspostava sociologije kao posebne discipline s vlastitim predmetom i metodom. Ipak, kao naj snažniji socijalni analitičar ističe se Max Weber, čiji su opus i razmatranja opća mjesta unutar socijalnih znanosti, a o čemu Julien Freund kaže: "Činjenica je da se Weberovo ime obožava i respektira, ali pod uvjetom da se ne produbljuje njegovo djelo. Ono se smatra spomenikom koji se promatra izdaleka, kao da bi autor mogao postati neugodnim upoznamo li ga izbliza." (208) Georg Simmel svojom je analizom omogućio prepoznavanje društvenih odnosa i silnica koje su prethodni teoretičari ili zanemarivali ili previdali, a koje su se pokazale bitnima za razumijevanje kolektivnoga života, a sociologiji su omogućili uvid u "plastične konfiguracije društva" (232). Na kraju ovoga "klasičnog" niza nalazi se Vilfredo Pareto, poznatiji po nekim kontroverznim stajalištima, čiji rad donosi zanimljive teorijske opservacije na području političkog i moralnog liberalizma te ekonomije, iako su i te odrednice prema nekim autorima upitne. Cjeloku-

pnu sliku vremena nastanka sociologije upotpunjuje rasprava o intelektualnoj klimi prosvjetiteljstva, koja je pogodovala razvoju sociologije, jer upravo prosvjetiteljstvom započinje prvi od dva, kako to autor naziva, "epistemološka poretka" razvoja sociologije, koji čine radovi Comtea, Tocquevilla, Marxa i Spencera, a u kojem se socijalna znanost gradi na proučavanju "novonastalog društva kao industrijskog, demokratskog i kapitalističkog." (74) Drugi "epistemološki poredak", prijelaz XIX. u XX. stoljeće, obilježen je disciplinarnom zrelošću sociologije, strogo znanstvenim i formaliziranim analiziranjem društva i radom autora koji su oblikovali "klasični sociološki kanon" – Durkheim, Weber, Simmel i Pareto – što je tema druge rasprave, kojom je zaokružen prikaz konteksta u kojem se klasična sociologija razvijala i oblikovala.

Drugi dio knjige čine dvije rasprave. U prvoj autor analizira dominantna stajališta prema klasičnim teorijama unutar sociološkoga ceha. Jedan dio teoretičara gleda na klasične teorije sa stajališta (zdravorazumske i učene) ignorancije, naglašavajući opću neupotrebljivost klasičnih socioloških teorija u razumijevanju današnjega društva, drugi pak uviđaju korisnost nekih postavki, kojima ipak nedostaje "supstancijalne važnosti", kako bi se shvatilo moderno društvo. Neki ističu kako su određene postavke postale temeljni dio socijalne misli te da ih više ne treba navoditi kako bi se dobilo na vjerodostojnosti. S druge strane, naglašava se važnost klasične sociološke teorije za nastanak i oblikovanje sociologije kao moderne znanosti, pa njihovo proučavanje postaje posebna disciplina unutar sociologije, sa zadaćom da temeljitije interpretiraju ideje klasičnih teoretičara, stvarajući tako kontinuitet u sustavnom promišljanju društva. Druga rasprava bavi se ulogom klasičnih socioloških teorija u promicanju "programa" modernosti. Autor se priklanja onim teoretičarima koji smatraju da je sociologija, točnije: klasične sociološke teorije, "tvorački sudjelovale u emancipa-

torskom 'programu' modernosti." (316) Sociologija je u tome sudjelovala svojim sustavnim tumačenjem društvenih procesa i općega stanja u kojem su se nalazila tadašnja zapadnoeuropska društva, svojom nekonzervativnom i antikonzervativnom usmjerenošću te propitivanjem ostvarenja demokratskoga poretka u tadašnjim društvima. Autor stoga zaključuje da je opravdano sociologiju smatrati stvarnim oblikom humanizma, jer je razvijala i naglašavala "sposobnost pojedinca i institucija da stalno preispituju svoje aktivnosti i aktivnosti onih koji ih okružuju", otvarajući tako put upotrebi "znanstvenih znanja u svakodnevnom životu."

Knjiga Rade Kalanja još je jedna u nizu vrlo zanimljivih socioloških studija priznatoga poznavatelja socioloških teorija u Hrvatskoj. Prigovoriti se može samo nakladniku knjige zbog neuobičajeno mnogo tiskarskih pogrešaka. Kao što je već rečeno, ova je knjiga vrijedan doprinos promišljanju klasičnih socioloških teorija u suvremenom kontekstu. Svojim pregledom doprinosa pojedinih "klasika" ova knjiga može poslužiti kao odličan uvod u studij sociologije, upoznavajući studente radovima Marxa, Durkheima, Webera i drugih i pokazujući u isto vrijeme njihovu suvremenost, relevantnost i aktualnost. Ipak, najvažniji poziv što ga ova knjiga upućuje jest potreba ponovnoga čitanja klasičnih autora kao "nezastariva izvorišta sociologije kao znanosti", jer iako se moderna društva ubrzano mijenjaju i ta promjena znatno utječe na sociologiju, "to ne dovodi u pitanje perspektive što su je otvorile klasične sociološke teorije nego samo navodi na reinterpretaciju ili reviziju, ponekad i radikalnu, nekih njihovih tvrdnji, zamisli, metodoloških postupaka i kon-

ceptijskih usmjerenja." (317) Slijedeći tu misao i vrativši se na misaoni eksperiment s početka ovoga prikaza, mogli bismo zaključiti kako klasični sociološki teoretičari ne bi imali većih problema u prilagodbi i shvaćanju suvremenoga doba.

Mario Bajkuša

Ivo Nejašmić DEMOGEOGRAFIJA: STANOVNIŠTVO U PROSTORNIM ODNOSIMA I PROCESIMA

Školska knjiga, Zagreb, 2005., 283 str.

Iz tiska je izašao novi udžbenik Sveučilišta u Zagrebu "Demogeografija: Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima" Ive Nejašmića, redovitoga profesora Geografskog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu. Udžbenik ima 283 stranice, 117 slika i 65 tablica.

Na samome početku valja napomenuti da je ovo prvi sveučilišni udžbenik iz demogeografije koji je objavljen u Hrvatskoj od 1990. godine. Udžbenik je ponajprije namijenjen studentima geografije, no svakako ima i mnogo širu primjenu zato što se proučavanjem stanovništva, uz geografiju, bave mnoge znanstvene discipline. S obzirom na velik vremenski odmak od objavljivanja zadnjega udžbenika demogeografije, autora Mladena A. Friganovića, i velikih promjena koje su nastale u svijetu i u Hrvatskoj, ne treba posebno isticati značenje ovog udžbenika.

Knjiga je podijeljena u šest poglavlja. Prvo poglavlje, *Uvod u geografsko proučavanje stanovništva*, bavi se predmetom, metodama i razvojem demogeografije te pojmom i značenjem stanovništva. U njemu autor objašnjava položaj i funkciju demogeografije u sustavu disciplina socijalne geografije te navodi razlike između de-

mografije i demogeografije, s time da posebno upozorava na to da je stanovništvo kao subjekt vrlo složenih prostornih odnosa i obilježja u geoprostoru posebnost demogeografije.

U drugom poglavlju, *Razmještaj stanovništva na Zemlji*, autor obrađuje suvremeni prostorni razmještaj stanovništva na planetu Zemlji i upućuje na širok spektar čimbenika razmještaja stanovništva, koji će se u sljedećim poglavljima detaljnije obrađivati. Autor upozorava na negativnosti koje proizlaze iz neravnomjerne raspodjele svjetskoga stanovništva.

Sljedeće, treće poglavlje, *Razvoj svjetskog stanovništva (naseljenosti)*, daje opći pregled razvoja naseljenosti, kao i kontinentalne, regionalne i druge razlike u naseljenosti te budući razvoj stanovništva svijeta u cijelosti i pojedinih njegovih dijelova. Ovo poglavlje također daje sažet prikaz teorijskih pogleda na razvoj stanovništva. U poglavlju su detaljno prikazane Maltuzijanska teorija i neomaltuzijanizam, kao i druge teorije o razvoju stanovništva. Sveobuhvatno je prikazana teorija demografske tranzicije, koja prikazuje razvoj stanovništva kao etapni proces prijelaza s tradicionalnoga (primitivnoga) režima reprodukcije stanovništva na suvremeni (humaniji) režim.

Kretanje stanovništva naslov je četvrtoga poglavlja, koje je ujedno i glavni dio udžbenika. Poglavlje se bavi razumijevanjem i objašnjavanjem dinamičnih komponenti stanovništva, to jest prirodnoga kretanja i prostorne pokretljivosti. Detaljno je obrađeno ukupno (opće), prirodno i prostorno kretanje stanovništva sa svim svojim čimbenicima i pokazateljima. U ovom su poglavlju detaljno prikazane odrednice razvoja stanovništva. Objašnjeni su i razni vidovi populacijskih politika i projekcije

stanovništva. Vrlo su detaljno objašnjene odrednice prirodnoga kretanja stanovništva (nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene broja stanovnika). Autor precizno objašnjava i tipologiju prostorne pokretljivosti stanovništva, njezine odrednice i značajke, objašnjavajući razne teorije migracija.

Peto poglavlje, *Sastav stanovništva*, razrađuje strukturalna obilježja stanovništva s naglaskom na biološkom sastavu. Tako su najdetaljnije objašnjeni sastavi stanovništva po spolu i dobi kao najvažniji strukturalni pokazatelji prošlih, sadašnjih i budućih trendova i procesa u razvoju stanovništva svijeta i Hrvatske. Opsežno su prikazani gospodarski i obrazovni sastavi stanovništva kao elementi društveno-gospodarskoga sastava stanovništva. U objašnjavanju kulturno-antropološkoga sastava stanovništva obrađeni su sastavi stanovništva prema rasi, narodnosti, jeziku i vjeri.

Zadnje, šesto, poglavlje, *Stanovništvo, okoliš i razvoj*, obrađuje međusobnu ovisnost stanovništva, okoliša i društveno-gospodarske razvijenosti. Valja istaknuti svjesnost i brigu autora za očuvanje prirodnog okoliša i pronalaženje ravnoteže između razvoja stanovništva i očuvanja prirode. Autor razmatra međuodnos između stanovništva i prirodne osnove kroz međuodnos između stanovništva i prirodnih elemenata (klime, reljefa, prirodnih resursa). Naglašena je potreba za provođenjem održivog (obzirnog) razvoja, s time da se ističe kako bi svako društvo trebalo imati vlastiti put, odnosno svoju ekološku i kulturnu prepoznatljivost, koja ne bi trebala biti žrtvovana zbog razvojnih procesa. Razmotrene su i brojne promjene koje su u svijetu nastale kao posljedica neplaniranoga i neodgovornoga čovjekovog djelovanja na prirodni okoliš.

Velika je prednost udžbenika što na jasan način objašnjava i uspoređuje stanje i procese u svijetu s onima u Hrvatskoj, i to tako da su objašnjenja za Hrvatsku izdvojena u jasno naglašene i izdvojene tekstualne (i grafičke) cjeline.

Zaključno možemo kazati da je udžbenik velik doprinos hrvatskoj geografiji i demografiji, i, posredno, korak prema ublažavanju negativnih procesa u demografskoj slici Hrvatske. Ovakvo opsežno i sveobuhvatno djelo nesumnjivo će biti neizostavni dio literature studenata geografije, ali i drugih studijskih programa, poput sociologije, politologije, novinarstva i prometa. Stoga ga valja preporučiti svakomu tko pokazuje interes za proučavanje demogeografske i demografske problematike.

Ivo Turk

Nevio Šetić
ON ISTRIA'S
CONNECTION TO
OTHER CROATIAN
LANDS
Naša sloga 1870-1915

Dom i svijet, Zagreb, 2005, 524 str.

"Naša sloga on Istria's Connection to Other Croatian Lands (1870-1915)", was written by the author on 524 pages and published by Biblioteka Povjesnica, Dom i svijet, in Zagreb 2005. The book consists of a foreword and introduction, and seven chapters which methodologically, historically and scientifically through research, follow consequently the idea of the Croatian national integration process with the underlined theme addressed in the title. In addition to the concluding remarks, the supplement and bibliography (primary and secondary sources), this book also

includes summaries in Slovenian, Italian, German and English language.

Firstly, it is necessary to outline the framework which to a great extent indicates the significance of this scientific and historical research for the study of the Croatian integration process, its basics and determinants. In the context of sociology, located within the framework of the main thesis of this work, the same as the facts based on extensive research of the historical material found in the journal *Naša sloga* in the course of four and a half decades, the analysis is necessarily conditioned by the understanding of social processes that have influenced the Western European nations' development in the 19th and 20th centuries. Namely, this work enables a comparison of the social processes and changes present in Western Europe at that time with the Croatian national corpus and integration processes, and indicates specific changes which could be used, with the application of a historical and sociological approach, in future studies and research. Therefore, it is possible, as the author notes, through the prism of "the traditional Croatian ethnic consciousness transformation into the modern Croatian national awareness in Istria and Kvarner islands" to observe not only Istria's connection to other *Croatian lands*, but as well the "Croatian statehood and political thought and reinforcement of Croatian identity" on the entire Croatian territory, and in comparison with the modernization, democratization and national integration processes of the West European countries. As indicated by the author himself, this work greatly deepens the understanding and provides new contributions to the Croatian political and social history, as well as the scientific preconditions for all social research and the application of the contemporary theory of modernity.

Right from the beginning the author states: "the Croatian Istrian reformation journal *Naša sloga*" as the main proponent of "traditional Croatian national consciousness" transformation, has also

instigated "Istria's integration with other Croatian lands" and created foundations for the "spread of modern national awareness between Croatian Istrian peasants and has prepared them to participate in the future massive national movement". The results of the research are based on the studied journal material for the continuous publishing (1870-1915) period of 45 years, which constitutes a primary source of information, even though this kind of material – the newspapers – is usually considered as a second source. However, commentaries in the journal *Naša sloga*, including the supplements, analysis, opinions, sub-supplements, speeches of political leaders, various reports, announcements, represent a comprehensive material of "diverse historiographic value and authenticity", and according to the author, provide an overview of the complete unrepeatable and credible image of the time and circumstances in which the journal was active. The author has used material for the year 1884 "which has in its content the precise information about the connection between Istria and other Croatian lands", and in such a framework he has determined the methodological approach to the study and presentations of the results. The basic methodological approach used by the author tries to solve one dilemma: "how does one evaluate comprehensive material and make it useful for the Croatian historical sciences?", and he does it in a way that "everything that was written in *Naša sloga* with the aim to connect Istria with other Croatian lands" is presented "in the way they saw it fit, without additional completion and search for additional information within the context of other materials or lit-

erature". In this way, the author opens up the socio-historical research possibilities, where the connection to the West European theories of modernity and processes of national integrations gain importance, with the aim to defend those scientific historical and social facts irrefutable in international scientific discussions.

Namely, as the author indicates, "the understanding of the Croatian national integration process is closely connected to the knowledge about political, national and state-building thoughts of Croats, as well as to various processes of modernization, democratization and socialization of the Croatian society". The ever present idea of all Croatian lands' national integration through modern processes of transformation from ethnic to national awareness, and Croatian nation and independent state creation, is perceived through three interconnected and complex historical sections in the framework of the historiographic model "which enables one to study it as a complete entity with different recognizable stages". The first stage encompasses the period from the beginning of the 19th century until the year 1918, the second one is from 1918 until 1945, and the third one is from 1945 until 1990. However, the author underlines a problem related to the "methodological issue to define such a complex theme, especially with respect to the degree of studied archive material for individual stages, and their insufficient mutual connection", and he also indicates "that today's main goal of the Croatian historical sciences is to create a complete research model to study the Croatian national integration process." Therefore, in line with the previously mentioned, the socio-historical framework in which the author studies Istrian Croats, namely through the national integration process, is based upon the "experiences in everyday life of the common people, their customs, culture and tradition," which has preserved its indigenous language and territorial attachment. In addition to this, it has preserved the entire Croatian her-

itage in Istria as it emerged through its people and with the support of the Catholic Church and under the persistence and dedicated leadership of the Croatian clergy "ready to preserve, build and explain national identity and interpret Croatian national territory development." Finally, special attention was given by the author to the activity of the *Peoples Party or Croatian Party*, also called "Croatian-Slovene Peoples Party" in Istria in the 19th century (during the 70s), actually to the "complex and unique political agency in the national movement" based on three important principles: a) Political unity of all Croatian levels of society and groups; b) Croats and Slovenes joint political fight against Italians in the province; and c) Close relations and dependence on Croatia and Slavonia and other Croatian lands."

In this exact period and framework, *Naša sloga* and its editorial had a central role in the national integration process "which represented through 45 years of systematic publication between 1870-1915, a leading force and national survival phenomenon of Istrian Croats". The author indicates, that *Naša sloga* witnessed "the struggle for Croats' fundamental human and national dignity, and basic political, cultural, educational, economic, social and other rights, in one word – the fight for survival" which, at the time, did not make Croats in Istria and other Croatian lands stand out from the strivings of other independent European states and their equal and sovereign nations enjoying "values of the modern civilization heritage, which they themselves inherited, such as the nation's right to self-determination, rights and obligations to develop democracy and democratic processes, the

rule of law and plural relations, and civic freedoms." Therefore, this study provides guidelines for socio-historical research based on theories of modernity.

The theoretical framework of modernity in its complexity requires a holistic approach to the socio-historical study, and applied to this work, it indicates important factors and specific national integration processes of Croats in Istria (one of the bordering Croatian reformations) and other Croatian lands in comparison to Western Europe. Therefore, it is important to single out several essential theoretical frameworks and its assumptions which applied to this work create preconditions for systematic socio-historical research regarding Croatian integration processes.

The first theoretical framework relates to "the normative project of modernity" in Delanty's model of four inter-related fields of activity as certain social groups are perceived through its interactive mutual action in the field of everyday life, social structures, systems and active participation of the citizens intertwined with the mutual relations and causal effects relationships through culture and cultural innovation and ideas, through activities of the civil society and mobilization of critical masses necessary to mobilize social change (cultural and political), and normative rules, institutionalization, standardization and systemic development of social structures necessary for the normal functioning of the nation state.

It is followed by Rokkan's model which frames out the individual and different national development paths that are based on differentiation of territorial formulations, identity creation variability and nation state building, as well as on the economical, cultural-religious and military-administrative level of social dynamics, the mutual connection and relationship between centre and periphery, and development of the industrial/trade civic strata and intellectual elite in the society.

Finally, the framework of assumptions related to the complex reciprocal re-

lationship between differentiation, integration and disintegration of national social processes which could be identified through the dynamics of repressive and emancipative forces that contains them. The ideology-critical perspective in the works of Hobsbawm, Gellner and Kedourie indicate repressive dynamics of national process movements and antagonistic social relations politically expressed as a conflict of ideologies. Opposite to this, is the semantic idea approach which pertains to the emancipation implications of the innovative national culture as it is joined with the communicative transformation of modernity in the work of Greenfield and Anderson, and developed in the modernist spread of literacy and publishing throughout the masses. Therefore, the above-mentioned social interpretive analysis enables a study of the Croatian nation state development through modernization, democratization and social change processes.

In the conclusion of this book review, it is important to underline the basic features and values of this work. First of all, this work represents a contribution in the study of historical material fulfilling its historiographic duty to encompass socio-historical connections, causal-effect relationships, and theoretical and methodological integral elements in the research of national integration processes in Croatia closely related to the understanding of the political, national and national-state building idea of Croats, as well as modernization, democratization and social development processes in the Croatian society. Namely, it indicates the specific national integration processes of all Croatian lands with special attention to Istria and its connection to other lands.

Furthermore, systematical study of the journal *Naša sloga* provides an overview of the cultural, socio-political, economic and educational movements in Istria, and connections to other Croatian lands. Herewith there is evident a strong influence of the journal on the national integration, modernization and democratization processes of Croats in Istria. The research has indicated that the journal was a "political, cultural and general public mobilization of Croatian social strata in the Istria and Kvarner islands area, in order for them to integrate into the united and complete Croatian national territory, stately and legally divided and fragmented into more lands."

It is also important to note the significant role of the Catholic Church, and its clergy which initiated the publishing of the journal and editorial, always stating publicly their orientation towards Croatian national integration. This underlines the fact that back then, a "bottom-up" approach was used through education of the common people. Moral values were promoted with the aim to "stimulate and raise awareness among common Croatian people and support national feelings and create and foresee the change of Croatian traditional ethnic consciousness into modern national awareness."

In connection to this, the "top-down" approach, as a result of the work of Croatian Istrian restoration men, is evident (the elite: bishop Juraj Dobrila and Dinko Vitezović, Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja and Matko Mandić), as they accomplished through political affirmation and active participation of the common people, and through legal and constitutional ways, people's political and other rights, retained and realized their national identity and unification aspirations with all Croatian lands. Namely, the study of the journal's material also indicates Istria's "two-way national integration communication" with other Croatian lands at that time.

This work also indicates a specific political life and political parties' actions in

Istria, where "political elites of the Croatian and Slovenian people in the province have chosen the good political strategy" of joint cooperation and work in their continuous struggle against Italian irredentism, which at the time understood the Croatian and Slovenian partnership and solidarity, all in order to survive in this region.

It is also important to note that the research, as indicated by the author, has two levels of the Croatian national integration process in Istria: "within the province and on the general Croatian level. The first is characterized by the political and general unity of the people's movement and determined cooperation and mutual work with Slovenians in the province, and the second is characterized by the awareness that the only guarantee for the survival is in the community of all Croatian brothers" and integration of all Croatian lands into one nation state.

In the end, the work indicates, within the framework of the research results, the relationship between the centre and periphery, as the journal was able to "move the position of Croats in Istria from the periphery to the centre of the political and social happenings in the province, bringing them closer to the rest of the Croatian lands". This work therefore underlines the way in which the national integration processes and affirmation of the Croatian ethno-cultural and national identity in Istria developed. The engagement of the clergy, intellectuals, cultural workers and politicians through the journal *Naša sloga* enabled them to "awake the Croatian social masses' consciousness among the common people in Istria, and stop the process of its assimilation and defend against the Italian liberal national-

ism and nationalist integration". Therefore, they were able to make the qualitative step forward and the Croatian "nation without history" has become the self-aware "historical nation" through standardization of the higher culture.

Sandra Cvikić

Vlasta Ilišin (ur.) MLADI HRVATSKE I EUROPSKA INTEGRACIJA

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu,
Zagreb, 2005., 353 str.

Vlasta Ilišin uredila je knjigu *Mladi Hrvatske i europska integracija*, a u njoj se kao autori, uz urednicu, pojavljuju i Damir Grubiša, Dunja Potočnik, Furio Radin te Ivona Mendeš. Knjigu je 2005. godine objavio Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (biblioteka Znanost i društvo), a sastoji se od predgovora, sedam autorskih poglavlja, sažetaka na hrvatskom i engleskom, priloga (upitnik) te bilješke o autorima.

Knjiga predstavlja završni izvještaj rezultata empirijskog istraživanja na znanstveno-istraživačkom projektu *Mladi i europski integracijski procesi*, koje je provodio Institut za društvena istraživanja u Zagrebu od 2002. do 2005. godine, a čime je nastavljena dugogodišnja tradicija grupe za mlade u istraživanju fenomena vezanih uz populaciju mladih u Hrvatskoj. Predmet istraživanja u ovoj istraživačkoj studiji, najšire rečeno, zasniva se na odnosu mladih prema europskom integracijskom procesu, kao i pridruživanju Hrvatske Europskoj uniji, a razmatra se i sociopolitička pripremljenost mlade populacije u Hrvatskoj na izazove integracije u ujedinjenu Europu bez granica. Ona je prva od dvije predviđene monografije koje su svojim sadržajem vezane uz ovaj istraživački projekt i njegove rezultate.

Osnovna metoda prikupljanja podataka ovoga projekta bila je metoda ankete, koja se sastojala od strukturiranog upitnika s pitanjima zatvorenoga tipa, a provedena je u 56 hrvatskih gradova i 119 sela. U istraživanju su upotrijebljena dva uzorka: osnovni uzorak od 2000 mladih ispitanika između 15. i 29. godine i kontrolni uzorak od 1000 ispitanika starijih od 30 godina. Isto tako, instrument ovog istraživanja komplementaran je prije svega s istraživanjem *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene* Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu iz 1999. godine, ali i s nekim europskim istraživanjima. Na taj je način omogućena sustavna komparacija rezultata na tri razine: 1.) na razini mladih u Hrvatskoj 1999. godine i danas, 2.) na razini mladih u Hrvatskoj i mladih u Europi te 3.) na razini mladih i starijih u Hrvatskoj.

U prvom poglavlju *Mladi Hrvatske i Europa: uvod u istraživanje* autorica Vlasta Ilišin uvodno naglašava problematiku istraživanja i društveni kontekst transformacije hrvatskoga društva od 1990. do danas (dvije dekade tranzicije), utjecaja procesa širenja europskih integracija koji se odvijao u dva vala (1995. i 2004. godine) i rizika povezanih s tim procesima. Naznačen je konceptualni okvir istraživanja, teorijski pristupi mladima u društvu rizika (mladi kao resurs i mladi kao problem), a objašnjena je i metodologija istraživanja, ciljevi istraživanja, instrument i uzorak. Time nas je autorica pripremila za razmatranje ostalih poglavlja ove knjige.

Drugo poglavlje, *Politička aksiologija Europske unije: ciljevi i vrijednosti europske integracije* autora Damira Grubiše jedino je poglavlje koje ne analizira rezultate istraživanja ovoga projekta. Međutim, u nje-

mu je analiza geneze ideja europskoga povezivanja nastalih na ruševinama Drugog svjetskog rata, kao i etapa razvoja Europske unije, u kojem je naglasak stavljen na političku dimenziju integracijskoga procesa. U njemu se objašnjava i svojevrsan "obrazovni deficit" građana o europskom integracijskom procesu, što rezultira jazom između političke elite i građana. Isto tako, naglašavaju se i ciljevi i vrijednosti eksplicirani u raznim dokumentima, poveljama i ugovorima vezanim uz europske integracije, koji idu u smjeru formiranja jedne nove "Europe vrijednosti".

Tekst Vlaste Ilišin *Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene* treće je poglavlje knjige. U njemu autorica analizira političke vrijednosti i stavove mladih, promjene u opažanju društvenih i političkih problema, ali i oblike djelovanja mladih u društvenim i političkim zbivanjima u Hrvatskoj. Isto tako, naglašava se demokratski potencijal i socijalni kapital mladih te percepcija integracije Hrvatske u Europsku uniju kao političkoga cilja na razini države. Autorica analizira rezultate i uspoređuje mlade međusobno (longitudinalno i u različitim državama), kao i mlade i starije. U mnoštvu rezultata ovdje će biti naveden samo njihov manji dio. Kod stranačke identifikacije mladih bilježi se porast podrške HDZ-u, HNS-u i HSP-u, a pad podrške SDP-u u odnosu na 1999. godinu, približavanje populaciji starijih, uz produbljivanje razlika među mladima s obzirom na regionalnu pripadnost, rezidencijalni status i religioznost. Ispitanici najviše povjerenja imaju u instituciju Katoličke crkve, zatim u predsjednika Republike, medije i vojsku, a najmanje u pravosuđe, Vladu, Sabor i stranke; stariji imaju više povjerenja u političke institucije, a mladi u medije. Porasla je i prihvaćenost svih ustavnih načela među mladima, koja je još uvijek na nižoj razini od populacije starijih. Mladi su tolerantniji i u većoj mjeri od starijih prihvaćaju društvene pojave i skupine koje društvo smatra više ili manje problematičnim. Isto tako, oni manje od starijih ističu političke

ciljeve i prioritete, iako se oni u velikoj mjeri podudaraju (na vrhu su gospodarski, a na začelju su teme kažnjavanja zločina te vojne moći i sigurnosti). Interes mladih za politiku još je niži od starijih, a zabilježen je i zabrinjavajući pad uključenosti mladih u rad raznih organizacija i udruga, kao i relativno niska sklonost na javni angažman (osim glasanja i potpisivanja peticija). Ukratko, mladi su se donekle približili starijima u svojim stavovima, uz dojam određene pasivizacije mladih. Ipak, mladi nisu monolitna grupa, pa se razlike među mladima vežu uz obrazovanje, socioprofesionalni status te socijalno podrijetlo.

Dunja Potočnik autorica je četvrtoga poglavlja pod naslovom *Ljudska prava kao ulaznica u demokratsku Europu*. Naglašavajući važnost ljudskih prava i sloboda te demokratske legitimacije u društvu koje pretendira na ulazak u Europsku uniju, autorica analizira vrednovanje pojedinačnih ljudskih prava i sloboda, percepciju zaštite tih prava u kontekstu Hrvatske te doprinosa raznih društvenih aktera zaštititi ljudskih prava, istodobno uspoređujući mlade i starije ispitanike. Mladi nešto manje od starijih prihvaćaju pojedinačna ljudska prava i slobode (najviše pravo na obrazovanje, rad i osobnu sigurnost). Oni su, u percepciji zaštite ljudskih prava i sloboda, nešto manje kritični nego 1999. godine (porastao je broj mladih koji tvrde da se ljudska prava uglavnom ili potpuno poštuju), ali su još uvijek kritičniji u toj percepciji od starijih (1/3 mladih i dalje misli da se ljudska prava ne poštuju). U percepciji doprinosa pojedinih institucija, udruga i istaknutih pojedinaca zaštititi ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, mladi više vrednuju doprinosa svih aktera (osim oporbe) u odnosu na 1999. godinu, ali

ipak manje od starijih, koji ih vrednuju više. Konačno, to znači da mladi načelno u velikoj mjeri prihvaćaju ljudska prava i slobode, dok u konkretnim slučajevima prava i s njima povezanih društvenih praksi dolazi do stanovite ambivalencije.

Peto poglavlje pod naslovom *Nacionalna vezanost i odnos prema Europi* napisao je Furio Radin. U njemu autor razmatra pitanja nacionalne vezanosti i socijalne distance, njihove promjene te njihovu povezanost s odnosom prema Europi i integraciji Hrvatske u Europsku uniju. Naravno, ti se podaci uspoređuju unutargeneracijski i međugeneracijski. Kod mladih je prisutan porast nacionalne vezanosti (najviše su zastupljeni stavovi umjerene nacionalne identifikacije, zatim otvorenosti prema svijetu, tj. kozmopolitizam, dok su najmanje zastupljene etnocentrične tvrdnje), iako stariji još pokazuju veću nacionalnu vezanost. Kod socijalne distance stariji većinom pokazuju veće vrijednosti od mladih (najbliži su, naravno, Hrvati, zatim Talijani i Nijemci, prema sredini su Česi i Mađari, a na začelju su nacije bivše Jugoslavije i Rusi). Zanimljivo je da 1/3 mladih ne pokazuje afinitet prema vlastitu narodu. S obzirom na odnos prema Europskoj uniji, može se zaključiti da je etnocentrizam koreliran s odbijanjem ulaska Hrvatske u EU, dok kozmopolitizam nije koreliran s pozitivnim odnosom prema EU.

U šestom poglavlju, *Mladi i Europska unija: percepcija posljedica integracije*, autorice Vlasta Ilišin i Ivona Mendeš analiziraju sliku same Europske unije među ispitanicima, očekivanja vezana uz integraciju Hrvatske u EU (pozitivna i negativna), a isto tako analiziraju i percepciju potencijalnih dobitnika i gubitnika u tom procesu. Većina mladih i starijih imala je neutralnu sliku o EU, a pozitivnih odgovora bilo je više od negativnih, uz male generacijske razlike. Kod stranačke preferencije pokazalo se da mladi koji podržavaju HDZ i SDP imaju neutralnu sliku o EU, dok mladi koji podržavaju HNS imaju pozitivniju sliku, naspram HSP-ovih, koji imaju negativniju. Među 9/10 onih ispi-

tanika (mladih i starijih) koji podržavaju ulazak Hrvatske u EU najviše je euroskeptika, a euroentuzijasta i eurorealista ima manje. Mladi su nešto više usmjereni prema euroentuzijizmu i euroskepticizmu, a stariji eurorealizmu, dok je zanimljivo zamijetiti da više obrazovanje mladih utječe na smanjenje euroentuzijazma i povećanje eurorealizma. S obzirom na uvid u posljedice priključenja Hrvatske EU, rezultati pokazuju da i mladi i stariji očekuju više pozitivnih nego negativnih posljedica priključenja. Mladi pokazuju blag rast negativnih očekivanja u zadnjih pet godina, iako su im očekivanja naglašenije pozitivna spram očekivanja starijih. Percepcija potencijalnih dobitnika i potencijalnih gubitnika Hrvatske u procesu integracije u EU pokazala je da su mladi različite društvene skupine grupirali u potencijalne gubitnike integracije (poljoprivrednici, umirovljenici, radnici, nezaposleni), u potencijalne dobitnike integracije (stanovnici glavnoga grada i nekih regija, mladi, ali i svi ostali građani) te sigurne dobitnike integracije (velike tvrtke, stručnjaci, menadžeri, politička elita, oni koji govore strane jezike). Što se tiče očekivanja o osobnim koristima od integracije u EU, jedan od četiri ispitanika smatra da će imati osobne koristi od toga, dok gotovo polovica mladih i trećina starijih o tome nema jasno stajalište. Mladi u Hrvatskoj, slično kao i mladi u EU, od članstva u EU najviše očekuju mogućnosti rada, studiranja te trajnoga preseljenja na područje EU. Pritom je zanimljivo napomenuti, u kontekstu rasprava o odlasku mladih u inozemstvo, da 2/5 mladih pokazuje želju za duljim razdobljem studiranja i rada u inozemstvu, a 1/4 mladih zauvijek bi otišla. Isto tako, mladi su nešto kritičniji prema nacionalnom identitetu, ali su i vi-

še orijentirani prema europejstvu od starijih, a pokazalo se (neočekivano) i da Hrvati manje iskazuju nacionalni ponos od stanovnika EU, uz (očekivano) niže iskazivanje ponosa činjenicom što su Europljani.

U zadnjem, sedmom, poglavlju, naslovljenom *Znanje i informiranost o Europskoj uniji*, autorica Ivona Mendeš analizira razine informiranosti ispitanika (mladih i starijih) o europskoj integraciji, njezinim institucijama i nekim aspektima specifične hrvatske situacije, kao što razmatra i obrasce informiranja ispitanika te razliku između samoprocjene informiranosti o procesima i stvarnoga poznavanja činjenica. Što se informiranja i informiranosti tiče, mladi u Hrvatskoj relativno se često informiraju uz pomoć medija (televizija, dnevne novine, radio, internet), ali manje od starijih (osim interneta) i mladih iz zemalja bivših kandidatkinja za ulazak u EU. Sadržajem se informiranje mladih u Hrvatskoj najviše odnosi na teme zabave, sporta i kulture, a manje na političke teme, dok stariji ujednačenije prate sve teme, a pokazuju i znatno veći interes za političke teme. Mladi iz zemalja kandidatkinja za članstvo u EU, u odnosu na naše mlade, pokazali su veći interes za sve teme, osim sporta. Kod percepcije vlastite informiranosti ispitanika o EU i zbivanjima u njoj, više od polovice mladih tvrdi da je dobro informirano, uz čak 2/3 starijih, dok je samo 1/4 ispitanika iz zemalja proširene EU dalo takav odgovor. Kod ispitivanja konkretnoga znanja o trenutnom položaju Hrvatske u procesu priključivanja EU i poznavanju njezinih institucija, deklarativno dobra informiranost starijih i mladih ispitanika pokazuje rupe i nepoznavanje činjenica. Ispitanici iz EU pokazali su znatno bolje poznavanje svih europskih institucija nego što su to pokazali stariji i mladi u Hrvatskoj, što uključuje određenu nekritičnost hrvatskih ispitanika prema vlastitoj informiranosti.

Na kraju treba napomenuti da je ova studija važan doprinos istraživanju fenomena mlade populacije, kao i odre-

đen iskorak prema rasvjetljavanju razlika između populacija mladih i starijih, o kojima se, do sada, često samo nagađalo. Dakako, valja očekivati i objavljivanje druge studije, koja će upotpuniti dosadašnje rezultate istraživanja novim empirijskim uvidima.

Goran Goldberger

**Nevenka Videk
TRI STOLJEĆA
S PJESNIKOM
BRATA SUNCA
Franjo Asiški
u hrvatskome pjesništvu
i prozi od 16.
do kraja 18. stoljeća**

Disput, Zagreb, 2006., 270 str.

U povijesti Crkve bilo je i ima veoma mnogo svetačkih likova, ali se rijetko koji od njih uspio svojom pojavom i svojom neposrednošću i stavom prema životu, ljudskoj i prirodnoj okolini nametnuti ljudima svih uzrasta u posljednjih sedamsto i više godina kao što je to uspjelo sv. Franji Asiškom. U tomu nisu iznimka ni hrvatska djela nabožno-poučne književnosti, uzimajući u obzir hagiografije, životopise, molitve, propovijedi, kateheze, razmatranja, zatim molitvoslovne i hagiografsko-epske pjesme.

Knjiga dr. Nevenke Videk (1953), više leksikografkinje u redakciji Hrvatskoga biografskog leksikona u Leksikografskom zavodu "M. Krleža" iz Zagreba, pod

znakovitim naslovom *Tri stoljeća s pjesnikom brata sunca*, upoznaje nas s naukom, djelom i svetačkim likom Franje Asiškoga u hrvatskome pjesništvu i prozi od 16. do kraja 18. stoljeća. Knjiga nas upoznaje i s utjecajem Franjina nauka i djela te s načinima njegova stvaranja i širenja, kao npr. prikazivanjem njegove svetačke osobnosti, zatim objavljivanjem Franjinih *Spisa* te posebno tradiranjem svečeva životopisa i legendi iz njegova i života sv. Klare i njegove subraće i kroz interpretacije duhovne i teološke misli. Kad je riječ o sv. Franji, autorica već na početku naznačuje o kakvoj je osobi riječ te ističe: "Dojmljivo je kako je jedna stvarna, povijesna osoba, skromne izobrazbe i opsegom nevelika pisana opusa tako snažno i trajno nazočna u višestoljetnoj duhovnoj i kulturnoj misli i, štoviše, kako se samo jednim molitvenim tekstom – *Pjesma bratu Suncu* – uvrstila među duboko nadahnute pjesnike".

Knjiga obaseže 270 stranica i predstavlja prerađenu i dopunjenu doktorsku disertaciju, koju je autorica pod istim naslovom obranila 2004. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U knjizi, nakon *Uvodnih pripomena*, u kojima naznačuje razloge i motive koji su je vodili u pisanju ove knjige, slijedi opširan *Uvod*, u kojem nam dr. Videk predstavlja u kratkim crtama pisano djelo i poruke Franje Asiškoga i temeljne postavke, značajke i smisao njegova nauka te se potom osvrće na recepciju njegova nauka i djela u hrvatskoj književnosti uopće. Potom navodi metodologiju kojom se služila u pisanju ovoga rada. A ona ga je u metodološkom smislu obradila ovako: najprije je objasnila pojam životopisno-hagiografskoga žanra uopće, zatim je definirala što je to hagiografsko-prigodničarsko, a što molitvoslovno pjesništvo, te potom utvrdila koji se tekstovi mogu nazvati molitveni, što je to propovjedna, a što katehetsko-katekizamska te refleksivno-meditativna proza, a što su to u hrvatskom pjesništvu i prozi "hištorije". Dr. Videk nas želi posebno upoznati s autorima koji su svoja utilitarno-nabožno-poučno motivirana djela posvetili razma-

tranju nauka Franje Asiškoga. Da bi potkrijepila svoju osnovnu tezu kako hrvatska književnost od 16. do kraja 18. stoljeća čini zajedno s zapadnoeuropskom kršćanskom književnom tradicijom jednu cjelinu, autorica analizira djela proznih pisaca – i onih sjevernohrvatskih (kajkavskih) i onih slavonskih i bosansko-hercegovačkih propovjednika – te molitvene, katehetske i refleksivne proze autora poput Š. Fučeka, H. Gašparotija, K. Zrinske, J. Muliha, Š. Zagrepca, zatim J. Banovca, A. Kesica, A. J. Knezovića, E. Pavića, M. Radnića, Đ. Rapića, A. Tomikovića, J. Filipovića, potom I. Ančića, L. Bračuljevića, F. Lastrića, S. Margitića Markovca, kao i djela Istranina F. Glavinića, Splićanina M. Marulića te pjesnika T. Babića, I. Crijevića, A. Kanižlića, J. Kavanjina i P. Kneževića. Svoj je osvrt na to razdoblje i njegove autore obradila u zasebnim poglavljima.

Autorica u poglavlju *Primjeri motivsko-tematskih preuzimanja u hrvatskome pjesništvu* govori o franjevskim motivima stigmi u pjesmi "Bratu Franji" Ilije Crijevića, zatim o franjevskim motivima čistoće, poniznosti i serafske ljubavi u moralističko-didaktičnom pjesmotvoru Jerolima Kavanjina te o franjevskim motivima mističkoga jedinstva s Kristom u polju Kanižličeve barokne figuracije. Nakon toga, u dijelu pod naslovom *Franjo Asiški u prigodničarsko-hagiografskom pjesništvu*, upoznaje nas s "Locci communes u pjesništvu Stipana Margitića Markovca, Tome Babića, Petra Kneževića i Emerika Pavića", a u poglavlju *Pjesništvo molitvoslovnoga sadržaja i izričaja u primjerima Petra Kneževića* bavi se motivsko-tematskim kompleksima, gdje se posebno bavi temama Krista, Blažene Djevice Marije te temom pohvale Stvoritelju.

U kojoj je mjeri Franjo Asiški zastupljen u molitvenim tekstovima u hrvat-

skome pjesništvu i prozi, autorica nas u istoimenom poglavlju upoznaje s molitvama prošnje u molitvenicima Katarine Zrinske, A. J. Knezovića i dubrovačkih klarisa, zatim s apostrofičko-hvalidbenim zazivom Franje Asiškoga u molitvama Katarine Zrinske, Jurja Muliha i Antuna Kanižlića te s litanijama *Od s. Franceška Serafinskoga* i s molitvom *Prisvetomu Trojstvu* Emerika Pavića, kao i s motivima stigmi u molitvenoj apostrofi Ivana Ančića i s praktičnim molitvenim uzorkom s Franjom Asiškim Lovre Bračuljevića.

Nakon toga, u poglavlju *Franjo Asiški u vjerskoj pouci Marka Marulića*, N. Videk, govoreći o preuzimanju motiva i elemenata narativnoga postupka, navodi primjere motivsko-tematske povezanosti s naukom Franje Asiškoga, da bi obradila temu *Franjo Asiški u hrvatskoj propovjednoj prozi* u kojoj navodi opće značajke hrvatskoga propovjednoga žanra, zatim franjevačke elemente u kajkavskoj baroknoj hagiografskoj propovijedi Hilariona Gašparotija "Prodeka od Porciunkule prošćenja" i propovijedi Franje Glavinića te zastupljenost Franje Asiškoga i franjevačkih elemenata uopće u propovijedima slavonskih propovjednika 18. st. (Đure Rapića i Aleksandra Tomikovića). Potom se osvrće na propovjedne rasprave o vrlini u primjerima Emerika Pavića i Josipa Banovca.

U daljnjem izlaganju autorica se posebno osvrće i na zastupljenost osobe, nauka i djela *Franje Asiškoga u djelima propovjednika Bosne Srebrene* te odmah na početku toga poglavlja navodi primjere s Franjom Asiškim Štipana Margitića Markovca i Filipa Lastrića. U tom se dijelu bavi još tematskim propovijedima i promicanjem svetačke djelatne vrline te navodi primjere u funkciji poruke spasenja, navodi franjevačke izvore i značajke pripovjednoga postupka, kao i izvore i značajke životopisno-hagiografskih elemenata u isticanju uzornoga oblika življenja. Obradujući temu *Franjo Asiški u katehetsko-katekizamskoj literaturi*, N. Videk govori o Franji Asiškome u katehezi Jurja Muliha,

zatim u katehezi Inocenta Grgića te u katehetskim propovijedima Jerolima Filipovića.

Posebna poglavlja posvećuje "Historijama" Štefana Fučeka te *Odjecima bogoslovlja Franje Asiškoga u refleksivno-meditativnoj prozi Mihaila Radnića*, zatim *Nasljedovanju franjevske duhovnosti u djelu Lovre Bračuljevića "uzao šerafinske (naški) goruće ljubavi"*.

U završnom dijelu knjige N. Videk daje prikaz *Svetačkih likova u hrvatskoj književnosti* te donosi popis izvora i literature te kazalo imena.

Mogli bismo na kraju kazati da nas je ovim svojim djelom Nevenka Videk uspjela lagano provesti kroz jedno izrazito bogato trostoljetno književno razdoblje hrvatskoga pjesništva i proze i pritom nam pokazati kako je u tom vremenu hrvatska književnost – i ona na području današnje Hrvatske i ona na području Bosne i Hercegovine, napose ona bosanskih franjevaca – bila, što i sama autorica posebno ističe, "poput ostalih europskih literatura recepcijski djelatna i osjetljiva prema fenomenu franjevačkoga duhovnog nasljeđa", i to posebice prema svetačkoj osobnosti, duhovnoj misli, nauku i djelu Franje Asiškoga kao nezaobilazne sastavnice europske srednjovjekovne kulturnopovijesne te kršćanskoknjiževne baštine. Može se stoga s pravom kazati da u tom segmentu hrvatsko književno stvaralaštvo sudjeluje u srednjovjekovnoj, renesansnoj, baroknoj, prosvjetiteljskoj i pučkoj književnoj tradiciji, čime pokazuje navezanost na srednjoeuropsko književno stvaralaštvo i čini zajedno sa zapadnoeuropskom kršćanskom književnom tradicijom jednu cjelinu.

Ovo je djelo novina u komparativnom prikazivanju hrvatske književnosti u

Miljenko Brekalo EVAZIJA KAPITALNIH PRIHODA

Svjetla grada, Osijek, 2004., 266 str.

Autor knjige "Evazija kapitalnih prihoda" Miljenko Brekalo, polazeći od paradigme države i pravnoga poretka kao jamaca pravne sigurnosti općenito, a poduzetničke i tržišne slobode posebice, piše o procesu pretvorbe društvenoga vlasništva i privatizacije nekadašnjih društvenih "sredstava rada i poslovanja". Pri tomu autor zalazi i u pitanja pravednosti, subjektivnih prava koja su u uređenju društvenoga vlasništva postojala kao prava bivših društveno-pravnih subjekata i njihovih članova. Ova prava razmatra kao moguće podloge na kojima će se ustrojiti novo uređenje prava vlasništva, trgovačkih društava i institucionalizacije poslovanja na podlozi gospodarenja kapitalom.

Usredotočujući se na okolnosti da su tijekom alimentiranja kapitalnih prihoda u strukturi državnoga proračuna i proračunâ na nižim teritorijalnim razinama velikoga maha zadobivala određena protupravna ponašanja, pisac upozorava na to da je takvo što ne samo narušavalo strukturu proračunâ nego i umanjivalo njihovo značenje za usmjeravanje ukupnoga društvenog i gospodarskog razvoja. Takva protupravna ponašanja u procesu pretvorbe i privatizacije društvenih gospodarskih subjekata pisac je detektirao prije svega kao (a) zloporabu menadžerskih kredita; zatim i kao (b) davanje u zalog jamstvenih pologa banaka kao instrumenta osiguranja prilikom ostvarivanja kredita što su ih uzimala domaća i strana poduzeća, zatim (c) pretvaranje fiktivnih traž-

bina u udjele, što će reći stjecanje vlasništva nad poduzećem bez davanja pripadajuće protunadoknade; konačno, utvrđeno je i (d) kupovanje poduzeća vlastitim sredstvima, odnosno sredstvima toga poduzeća, pa se u sve to uklapa i (e) sumnji-va dokapitalizacija.

Naravno, utvrđivanje ovih protupravnih ponašanja u procesu pretvorbe i privatizacije iziskivalo je iznošenje i više kritičkih prosudbi i raščlambi o lošem stanju zakonodavstva, neprimjerenoj državno-upravnoj ustrojenosti, nesukladnosti reagiranja nadležnih javno-pravnih i drugih odgovornih tijela na razmahivanje protupravnih ponašanja u svezi s ostvarivanjem prije svega nefiskalnih prihoda, što je sve skupa, kao i ono što je nespomenuto, rezultiralo posvemašnjom društvenom i pravnom neodgovornošću, koja se posebice ogledala u tomu što nitko ne samo što nije bio kažnjen za takve postupke nego nije bilo nikakve ozbiljnije volje (ni političke i ikoje druge) da se odgovarajući postupci barem pokrenu.

Pisac, dakle, utvrđuje i raščlanjuje okolnosti koje su dovodile do velikih poremećaja u provođenju pretvorbe i privatizacije, koja su presudno utjecala na umanjenje ili izostajanje nefiskalnih prihoda države i jedinica lokalne i regionalne samouprave, kao i na neprimjereno raspolaganje takvim prihodima općenito. Polazeći od toga, pisac daje cjelovita i iscrpna obrazloženja posljedica za hrvatsko društvo što su ih imale takve pojave.

Takvo je iskripljavanje omogućeno toleriranjem onih djelovanja u provođenju pretvorbe i privatizacije koja su išla za tim da se pojedinci na pravno i moralno nedopuštene načine dočepaju velikih dijelova nekadašnje imovine u društvenom vlasništvu, uz nepostojanje jasne svijesti u

odgovornih da to neće pridonijeti porastu društvene blagodati većine članova hrvatskoga društva.

Izostajanje nefiskalnih prihoda općenito, a kapitalnih posebice, može se uvelike pripisati razmahivanju protupravnih ponašanja kako su odmicali procesi pretvorbe i privatizacije. Razmahivanje protupravnih ponašanja tijekom procesa pretvorbe i privatizacije zapravo se odvijalo bez gotovo ikakva reagiranja tijela kaznene represije, što se ogleda, uz ostalo, i u okolnosti da nitko ozbiljno nije odgovarao ni kazneno ni politički, pa tako ni za izostajanje kapitalnih prihoda u korist države i jedinica lokalne i regionalne samouprave.

Svjestan toga da nisu postojali, a niti da će ikada postojati, nekakvi idealni modeli pretvorbe i privatizacije, a pogotovo idealno suzbijanje protupravnih ponašanja u svezi s izostajanjem kapitalnih i drugih nefiskalnih prihoda države i jedinica lokalne i regionalne samouprave, pisac ipak postavlja neka pitanja i na njih daje odgovore. Pisac tako, primjerice, u svezi s tim iznosi i nekoliko prijedloga koje vrijedi istaknuti kao jedan od doprinosa njegove knjige. To je:

– prijeka potreba da se promijene zakonski propisi koji uređuju društvene odnose iz kojih su proistekli problemi koji su relativno dugo opterećivali hrvatsko društvo i državu

– neizbježnost da se ustroje stručna i samostalna tijela za procjenu vrijednosti imovine koja odbacuje kapitalne prihode – i na razini države i na razini lokalne i regionalne samouprave

– nužnost da se osigura da nefiskalni prihodi budu u funkciji razvoja, što znači da ih se usmjerava prije svega prema granama u kojima su ostvareni, a izbjegavaju sanacijski programi, programi stečajnoga preusmjerenja te i drugi slični programi za poduzeća bez stvarnih gospodarskih izgleda

– poželjnost da se u strukturi nefiskalnih prihoda dade prednost produktivnim nefiskalnim prihodima

– nezaobilaznost da se naloži revizija pretvorbe i privatizacije u svim slučajevima u kojima postoji osnovana sumnja da je došlo do protupravnih stjecanja vlasništva i drugih stvarnih prava

– neodgodivost da se počnu kažnjavati oni pojedinci koji su (bili) odgovorni za ovakvo ponašanje.

Pisac temeljito prosuđuje i raščlanjuje mehanizme kojima se u pretvorbi i privatizaciji krajnje štetno raspolagalo imovinom iz društvenoga vlasništva; to je poglavito:

(a) zloraba menadžerskih kredita, posebice umanjenom procjenom vrijednosti imovine poduzeća. Autor je dokazao da se u najvećem broju slučajeva takvi krediti uopće nisu vraćali, da se vraćanje kredita "osiguravalo" uzimanjem u zalag dionica kupljenih na kredit, s tim što je najveći dio kredita odobren mimo, a počesto i protiv, zakona, a da su pojedinci postajali vlasnicima poslovnih tvrtki bez ikakva vlastitoga novčanog udjela

(b) davanje u zalag jamstvenih pologa banaka kao instrumenta osiguranja prigodom realizacije kredita domaćih i stranih poduzeća, uz nezanemariv broj slučajeva koji su završili tako da dužnik nije jednostavno kredit vraćao stranoj poslovnoj banci, koja se, onda, naplaćivala iz jamstvenih pologa domaće banke, *in ultima ratio* iz sredstava od ionako osiromašenih društveno-vlasničkih poduzeća i poreznih obveznika

(c) pretvaranje fiktivnih tražbina u udjele, ili dionice, u vlasništvo, što će reći da se po unaprijed postignutom dogovoru između privatnoga poduzeća i poduzeća u pretvorbi isporučivala roba i pružale su se usluge po enormnim cijenama na štetu poduzeća u pretvorbi, a i na štetu drugih koji su bili povezani legitimnim

interesima

(d) kupovanje poduzeća vlastitim sredstvima, ako je toga i bilo, posebice se razvilo kupovanje poduzeća "opranim" novcem preko tzv. "off-shore" tvrtki

(e) praksa dokapitalizacije, koju najveći broj poduzeća nije provodio u skladu s propisima koji su tada bili na snazi.

Na kraju, moramo istaknuti još i ovo:

(i) prvi put se, vjerujemo, u našoj znanstvenoj i stručnoj literaturi procesi pretvorbe i privatizacije prosuđuju i raščlanjuju s motrišta mehanizama koji omogućuju da se nelegitimne svrhe pretvore u kvazilegalne društvene odluke

(ii) daju se znanstvene i stručne podloge za oblikovanje primjerenijega zakonodavstva, ustrojavanje valjanih upravnih tijela i ustanova, uz osiguranje njihove učinkovitosti u suzbijanju protupravnih i drugih sličnih ponašanja kojima se onemogućuje ili znatno umanjuju ostvarivanje inače izdašnih nefiskalnih prihoda

(iii) daju se prosudbe i raščlambe od strategijskoga značenja u smislu osiguranja ulaganja koja bi bila u skladu i s efektivnošću poduzeća i s razvojnim potrebama društva

(iv) razotkrivaju se uzroci i posljedice važne s motrišta zasnivanja odgovarajuće kaznene politike i gonjenja počinitelja kaznenih djela u procesima pretvorbe i privatizacije

(v) postavljaju se valjane metodološke i tehničke osnove za tzv. "transakcionalnu analizu", što će reći s motrišta moralnoga hazarda većine pojedinaca i važnih društvenih grupa koje su sudjelovale u procesima pretvorbe i privatizacije, pretvarajući gotovo svaku poslovnu i sličnu operaciju u "transakcionalno poslovanje", čime su se razmahala nemoralna i nedopuštena ponašanja koja su imala sudbonosne posljedice za većinu poduzeća izloženih pretvorbi i privatizaciji, a to znači i na životne izgleda stotina tisuća ljudi.

Pisac je kritičar nepoželjne, krajnje štetne prakse, kako neki kažu, "divljačke pretvorbe i privatizacije". Ta je praksa pro-

izvodila dugotrajnu krizu hrvatskih nacionalnih institucija, s jedne strane, te ideološko-političke i sve moguće druge zbrke i nesigurnosti u određivanju razvojnoga puta Hrvatske, s druge strane. U sklopu toga autor je posebice uočio nesukladno ili nikakvo reagiranje nadležnih javno-pravnih tijela na protupravno kriminalno ponašanje pojedinaca, čime se propustilo reagirati na ponašanje koje je dovelo do masovne evazije kapitalnih i drugih nefiskalnih državnih prihoda.

Branko Babac